

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.279-297>

УДК: 07+316.372.4]:323.26/.27(5-15+6-17)”2010/...”

© Іванна Макух-Федоркова¹

© Богдана Вовк²

ВПЛИВ НОВИХ МЕДІА І СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ»

У статті розкривається хвиля революційних виступів, яка була спрямована на повалення диктаторських режимів і орієнтована на демократичні перетворення, під назвою «Арабська весна» чи Twitter/Facebook-революції. Аналізуються причини, передумови та фактори формування революційних ситуацій в країнах арабського світу, а також досліджена природа та особливі риси революційних рухів. Визначено значення інформаційних технологій і вплив соціальних мереж на режимні трансформації та процеси суспільного розвитку у країнах арабського світу. Розкрита оцінка ролі молодіжного фактору у розгортанні протесанної діяльності в ході революційних подій в країнах арабського Сходу.

279

Ключові слова: «арабська весна», Twitter/Facebook-революції, протестні рухи, нові медіа, соціальні мережі, Інтернет-технології, «арабське пробудження».

The Influence of New Media and Social Networks on the Revolutionary Events of the «Arab Spring»

The article reveals a wave of revolutionary speeches, which was aimed at overthrowing dictatorial regimes and aimed at democratic transformations, called the «Arab Spring» or Twitter/Facebook revolutions. The

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, E-mail: i.makuch-fedorkova@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-2198-8727>.

² Магістр кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, E-mail: vovk.bohdana@chnu.edu.ua

reasons, prerequisites and factors of the formation of revolutionary situations in the countries of the Arab world are analyzed, as well as the nature and special features of revolutionary movements are investigated. The importance of information technologies and the influence of social networks on regime transformations and processes of social development in the Arab world are determined. The evaluation of the role of the youth factor in the deployment of protest activities during the revolutionary events in the countries of the Arab East is revealed.

Keywords: «Arab Spring», Twitter/Facebook revolutions, protest movements, new media, social networks, Internet technologies, «Arab Awakening».

280

—

Постановка проблеми. Арабський Схід тривалий період своєї історії характеризувався стійкістю авторитарних режимів, які чинили спротив реформам та радикальним змінам у регіоні. Масові протестні рухи, що охопили в 2010-2011 рр. регіон Близького Сходу та Північної Африки, торкнулися цілої низки країн: Туніс, Єгипет, Алжир, Марокко, Йорданію, Ірак, Ємен, Бахрейн, Судан, Ліван, Сирію, Лівію. Спроби проведення антиурядових виступів мали місце у Кувейті та в Саудівській Аравії. Ця хвиля революційних виступів була спрямована проти диктаторських режимів і орієнтована на демократичні перетворення, отримала назву «Арабської весни» та Twitter/Facebook-революції.

Актуальність дослідження визначається необхідністю ґрунтовного теоретичного аналізу ролі інформаційно-комунікаційних технологій та впливу соціальних мереж на режимні трансформації та процеси суспільного розвитку у країнах арабського світу. Одну з ключових ролей у розповсюдженні та перебігу даного процесу відіграли нові медіа, представлені цифровими комунікаційними технологіями на базі супутникового телебачення, комп'ютерів та мобільних телефонів, що розвиваються з використанням мережі Інтернет та дозволяють дедалі більшій кількості людей брати участь у соціальному та політичному житті, знижуючи ефективність традиційних медіа (газет, журналів, радіо та телебачення) як інструментів суспільної мобілізації. Технологічний розвиток на початку ХХІ століття також сприяв появі нових акторів публічної політики, призвів до трансформації еліт та визначив основні напрямки розгортання близько-східних протестів. Доступ до величезних об'ємів інформації дав

можливість не тільки висловлювати свою позицію, але й здійснювати колективні дії як в межах близькосхідного регіону, так і в загальносвітовому масштабі. Більше того, вивчення фактору соціальних мереж у розгортанні та організації революційних рухів «Арабської весни» набуває особливого значення у питаннях забезпечення державної безпеки та підсилюється ще більшим інтересом в умовах розвитку нових форм медіа-активності, взаємодії суб'єктів соціальної діяльності та взаємовпливів внаслідок політичних протестів.

Зважаючи на актуальність дослідження, *метою* статті є вивчення ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розгортанні революційних подій в арабському світі під час «Арабської весни», а також з'ясування впливу соціальних мереж на режимні трансформації як вагомого фактору глобальної політики у країнах Арабського Сходу.

Виклад основного матеріалу. «Арабська весна» дійсно є багатовірневим явищем у сучасній системі міжнародних відносинах, хоча існують і деякі регіональні (локальні) особливості, що стосуються як причин, так і самого ходу та наслідків революційних подій у різних країнах Близького Сходу та Північної Африки. Причини революційних подій в цьому регіоні мають як внутрішній, так і зовнішній характер. Разом з тим, у кожній країні вони були обумовлені специфікою історичного розвитку, політичною, релігійною та соціально-економічною ситуацією. Щодо основних внутрішніх чинників, то варто виокремити наступні: соціальні проблеми, безпрецедентна корупція, високі ціни на продукти харчування, бідність, різке зростання чисельності населення та високий рівень безробіття. Більше того, на загострення ситуації в даному регіоні вплинули і політичні суперечності, а саме, монополізація влади старих правлячих режимів і спроба передати владу по спадковості, відсутність реальної політичної конкуренції на партійному рівні, заборона на діяльність опозиційних партій, кількісна перевага представників правлячої партії у законодавчій гілці влади. При цьому спостерігалася жорстока політика правлячого режиму, яка проявлялась у придушенні інакомислення, зловживання владою з боку спецслужб та фальсифікації виборів. Вплив правлячих еліт на обмеження ролі збройних сил у житті суспільства (характерно для Лівії та Єгипту). В ході розгортання подій саме позиція армії проявилась у відмові стріляти у демонстрації та призвела до падіння режиму Х. Мубарака, а у Лівії нездатність збройних сил чинити опір повстанцям, послужила причиною повалення

М. Кадаффі. Ще однією групою причин стали релігійні конфлікти, міжплемінне і міжкланове протисторство. Кланово-племінні протисторччя проявились у боротьбі за доступ до економічних (боротьба за контроль над видобутком нафти й газу і перерозподіл доходів від їх продажу) і політичних ресурсів.

Разом з тим, варто виділити зовнішні фактори, що вплинули на початок і хід революційних подій. США підтримали діяльність опозиційних рухів у Сирії, Лівії та Єгипті. Дослідження публічної дипломатії США засвідчують, що більшість проектів ставили перед собою мету поширення ліберальної політичної культури серед арабської молоді. Уряд США на початку революцій не ставив собі за мету повалення режимів у арабському світі, однак в результаті цих подій певним чином еволюціонувала структура арабського суспільства, бо зросла політична активність ліберально налаштованої арабської молоді. США і Катаром розширилися сфери впливу підконтрольних засобів масової інформації й надання інформаційної підтримки опозиційним рухам.

282

— Події, які відбулися в 2010 році у багатьох державах Північної Африки і Близького Сходу, привернули увагу не тільки політично активного населення цих країн, але і всього світового співтовариства. Визначальну роль в цих конфліктах відіграли соціальні мережі та нові медіа. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій на початку XXI століття сприяв конвергенції онлайн-і офлайн-просторів, що підвищило роль та значення нових медіа як сукупності інформаційно-комунікаційних платформ та інструменту публічної політики. Відбулась фактична інтеграція онлайн-простору та публічного соціально-політичного простору на основі застосування технологій Web. 2.0 (блогів та відео-блогінгу, вікі-проектів, соціальних мереж) та Web. 3.0 (нових інформаційних платформ, що редагуються професіоналами та наповнюються якісними послугами та інформацією).

Протестувальники в Тунісі, Єгипті, Ємені, Бахрейн, Сирії були організовані, хоча і не об'єднані навколо традиційних політичних організацій, проте виступали у коаліції мереж, які були свого роду неформальними партіями. Децентралізований характер нових медіа позначився на характері керівництва чи координації арабськими повстаннями. Замість одного революційного центру, яким історично могла виступати група політиків чи військових, підпільна революційна партія тощо, у цифровому просторі створювалися численні

центри, роботу яких координували діджерати чи неформальна еліта цифрового онлайн простору, що перебуває на вістрі цифрової революції у тій чи іншій країні (Postill J., 2016). В результаті лідери країн, в яких відбувалася «Арабська весна», прагнучи придушити масові демонстрації або повстання, що започаткували, завдавали удару по учасникам даних акцій, практично не торкаючись діджератів, яких було досить складно виявити і придушити внаслідок їх численності та розосередженості на території різних держав. Таким чином, усуваючи наслідки, ці лідери не могли подолати їхню спрямовуючу силу або вчасно перехопити управління мізками та настроями людей.

Повстання в арабських країнах не були результатом діяльності певних політичних лідерів, що спиралися на політичні рухи чи партії, їх запускали в основному діджерати, які часто не були інтегрованими в партійно-політичну систему. Тому вся інформація швидко поширювалися насамперед серед молоді. При цьому якби повстаннями керували певні лідери або їхня кількість була невеликою, то вони були б ідентифіковані від самого початку, і політичним лідерам Тунісу, Єгипту, Ємену та інших країн було б легше їх придушити. Дані повстання стали можливі багато в чому завдяки поширенню цифрових технологій серед населення. Роль політичних ідеологій та політичних партій у цьому процесі була зведена до мінімуму. Навіть ісламісти, будучи організованою та ідеологічно оформленою політичною силою в Єгипті та Тунісі, на першому етапі протестних виступів не могли ними управляти, оскільки не до кінця розуміли або не могли оперативнo адаптуватися до вимог «революційних» мас, які діяли багато в чому внаслідок запуску конкретних інформаційних приводів.

Керівництво або координація повстаннями відбувалося на рівні інформаційних мереж, які направляли людей на конкретні дії у відповідь на ту чи іншу подію, висвітлення якої у негативному ключі відіграло мобілізаційну роль та виводило людей на вулиці та площі. Ці повстання, які починалися як масові демонстрації, стали прикладом переходу ненасильницьких форм політичного протесту на стадію збройного повстання, захоплення органів державної влади й, часом, громадянської війни. При цьому об'єктивними причинами початку повстання могли бути соціально-економічна криза в країні, високий рівень безробіття та корупція, соціальна несправедливість, а суб'єктивними – жорстокість дій політичної влади, представни-

ків силових органів, резонансні порушення прав людини тощо. При цьому в умовах відсутності єдиної спрямовуючої сили цілі повстання могли змінюватися в процесі його протікання – від покращення економічних та соціальних умов життя, дотримання прав людини, демократизації політичної системи та проведення нових виборів до зміни режиму. У зв'язку з тим, що організація та координація протестів ґрунтувалася на використанні сучасних інформаційних технологій та соціальних мереж, революційні події називали «Твітерна революція», «Революція 2.0».

Успішним і спільним досвідом було те, що в ході «Арабської весни» інструментом комунікації була арабська мова, за допомогою якої формувалася однакові гасла і тактика в різних країнах.

284

Перші протести через Facebook були організовані у Тунісі, очолили його туніські музиканти-репери. Одним із ініціаторів демонстрацій у Єгипті 25 січня стала Facebook група «Ми всі Халед Саїд», названа на честь молодого чоловіка – жертви свавілля поліції (Moustafa H., 2014). Її заклики до протесту були підтримані «Рухом 6 квітня», а також молоддю Братів-мусульман, правозахисниками та просто пересічними громадянами. В результаті, напередодні масових демонстрацій 25 січня на вулицях Єгипту сформувався потужний набір різних мереж і груп протесту. Так, багато єгипетських революціонерів брали за основу досвід туніських «колег», обмінювалися у просторі нових медіа своїм досвідом. Наприклад, викладаючи фотографії у Facebook, на яких схематично було зображено респіратор, що складався з декількох шарів хустки з загорнутими в нього нарізаним луком, туніські революціонери у такий спосіб інформували єгипетських революціонерів. Адже на площі Тахрір вони протистояли силам єгипетської поліції, яка була спрямована туди за дорученням президента Хосні Мубарака. Комунікація через Facebook активно використовувалась і сирійською опозицією, яка намагалась скопіювати успішні навички єгипетських революціонерів (Moustafa H., 2014). Така ж ситуація була і в Бахрейні, де ініціаторами повстання теж стали Facebook-активісти.

Таким чином, Facebook став майданчиком співпраці між революціонерами двох країн, до досвіду яких надалі зверталися арабські революціонери з інших країн. Більше того, молоді єгипетські і туніські активісти навіть проводили спільні мозкові штурми, в ході яких удосконалювалася тактика застосування технологій повстання,

давалися практичні поради щодо захисту від гумових куль і способів зведення барикад.

Слід зазначити, що революція в Тунісі була багато в чому заснована на використанні Twitter, що дозволяє в режимі реального часу висвітлювати ті чи інші події набагато оперативніше, ніж телебачення, радіо чи газети, чи то акт самоспалення туніського торговця фруктами Мохаммеда Буазізі, з якого почалися масові заворушення, або втеча з країни президента Тунісу Зін ель-Абідіна Бен Алі. Повідомлення в Twitter про успіхи революції в Тунісі швидко підхоплювалися єгипетськими діджератами, посилюючи протест у Єгипті. Таким чином, нові медіа виконували одну з головних функцій – підтримували масові протестні настрої та виводили людей на вулиці та найбільші міські площі.

Молодь стала основною рушійною силою «Арабської весни», бо є найбільш обізнаною в інформаційних технологіях. Більше того, нові медіа, по суті, відкрили можливість для участі у повстаннях арабських жінок, яке не розглядалося як порушення традиційних соціальних норм в арабських країнах. Багато з них стали діджератами, які працювали як цивільні журналісти і стали ключовими джерелами новин для протестувальників на вулицях, тоді як традиційні ЗМІ залишалися під контролем чинної влади.

Загальною рисою, що дозволяє говорити про єдність тактики протестувальників у ході подій «Арабської весни», став заклик за допомогою нових медіа виходити на центральні площі як трибуни протесту. Площа Тахрір в Єгипті, Авеню Хабіба Бургіби в Тунісі, Перлінна площа в Бахрейні та інші знакові місця. Людям рекомендували зосереджуватися в мечетях і після п'ятничної молитви прямувати на столичну площу, а в інших містах – на найближчу до мечеті площу. Центральне значення цих просторів для спілкування великої кількості людей та підтримки протестних настроїв у арабському світі значною мірою полягало у прориві інформаційної блокади та нівелюванні традиційних засобах масової інформації, які прагнули дати іншу інформаційну картинку і не допускати розростання протесту. Спочатку події «Арабської весни» для міжнародного співтовариства стали несподіванкою, оскільки народні повстання в Тунісі, Єгипті, Бахрейні, Лівії та Сирії, не вкладалися в рамки уявлень про неготовність та несприйнятливості цих держав до демократичних перетворень. Більше того, несподіванкою став факт того, що революціонери

почали досить ефективно використовувати нові інформаційно-комунікаційні технології, незважаючи на те, що у їхніх країнах вони розвивалися недостатньо активно. Також дивовижною стала широта та глибина участі молодих арабських жінок у публічному просторі як онлайн, так і безпосередньо на вулиці під час «Арабської весни», незважаючи на те, що в цих державах жінки традиційно відігравали меншу роль у публічній сфері, ніж чоловіки.

286 — Слід зазначити, що протягом двох десятиліть в арабських країнах відбувалася революція у сфері розвитку засобів масової інформації. Цей процес розпочався з розвитком в арабських країнах супутникових інформаційних та телевізійних мереж. Медійна революція дозволила сформуванню новий арабський громадський простір, у якому дискусії та обмін думками стали нормою, оскільки розмивався владний контроль над потоком інформації серед населення. Точкою відліку цієї медійної революції можна вважати 1 листопада 1996 р., коли Катар запустив міжнародну телекомпанію Аль-Джазіра (Our Story is Telling), яка зберігає свою незалежність у сфері редакційної політики від уряду цієї країни, незважаючи на переважно державне фінансування. У своїх інформаційних програмах Аль-Джазіра охоплює основні події на Близькому Сході та у світі у доступній для широкої арабської аудиторії формі. Сам формат 24-годинної подачі новин виявився новим як для арабських ЗМІ, так і арабських споживачів новин. Охопивши близько 43 млн. телеглядачів по всьому світу до 2011 року, Аль-Джазіра надала можливість арабським телеглядачам у рамках телевізійних ток-шоу брати участь в обговоренні політичних, соціальних та культурних питань, які раніше вважалися табу в арабському світі, а також створила ширше охоплення міжнародного інформаційного порядку денного, знизила інформаційний розрив між арабськими урядами та населенням. Аль-Джазіра відіграла важливу роль у руйнуванні більшої частини владних медійних заборон на обговорення чутливих та критичних питань, таких як ісламський фундаменталізм, демократія в арабському світі (або її відсутність), американський вплив на деякі арабські уряди, права людини. Однак, варто зазначити, що Аль-Джазіра втратила близько 86% своєї глядацької аудиторії внаслідок одностороннього висвітлення подій «Арабської весни», що відображало в значній мірі національні інтереси Катару та США, інформаційної підтримки революційних проце-

сів у Єгипті, Лівії, Сирії та Саудівської Аравії, ігноруванням подій, що відбуваються в Бахреїні (Чмеленко Ю., 2013).

Разом з тим, на фоні розвитку супутникового телебачення та нових міжнародних телекомпаній в Арабському світі важливо відзначити роль нових медіа у протестній активізації арабської молоді. Сам термін «нові медіа» стосується всіх форм інтерактивних інформаційних зв'язків, які використовують як перше та друге покоління Інтернет-технологій. У той час як New Media 1.0 (технології Web 1.0 і Web 2.0) включають в себе електронну пошту, чати, пошукові системи, а також форуми, New Media 2.0 (технології Web 2.0 з переходів до технологій Web 3.0) включає бездротові Інтернет-технології, реалізовані на таких платформах як Facebook, YouTube, Twitter, Myspace, WhatsApp, RSS-канали, обмін текстовими повідомленнями, блоги, вікі-проекти та ін., які зробили контент користувача невід'ємною частиною процесу спілкування в Інтернеті. Вони дозволили користувачам-аматорам та користувачам-професіоналам створювати та змінювати зміст та ділитися ним з іншими, використовуючи відносно прості інструменти, які часто недорогі чи безкоштовні, посилюючи інтеграцію онлайн- та офлайн-світів.

287

Незважаючи на те, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в арабських країнах активно розвивалося супутникове телебачення, відбувалося становлення незалежної телевізійної журналістики, ключове значення у сфері впровадження глобальних інформаційно-комунікаційних технологій мало підключення арабського світу до Інтернету. Так у 1991 р. Туніс став першою арабською країною, що підключилася до Інтернету. Другою країною став Кувейт, підключення якого до мережі сталося 1992 року. У 1993 році Єгипет та Об'єднані Арабські Емірати також підключилися до мережі Інтернет, а Йорданія – у 1994 році. При цьому в Тунісі, Лівії, Єгипті та Ємені, уряди яких були повалені в ході «Арабської весни», відсоток Інтернет-користувачів серед населення виявився істотно нижчим, ніж у країнах-лідерів за цим показником в арабському світі (Percentage of Individuals). Це дозволяє говорити про те, що кількісні показники розповсюдження мережі Інтернет не відігравали вирішальної ролі в процесах активізації арабської молоді, важливішим став фактор спрямованого використання нових медіа в соціально-економічне середовище арабського суспільства, що посилювалося серією антиурядових інформаційних приводів.

Однак у Сирії, наприклад, навіть наприкінці 1990-х років було лише дві точки доступу до Інтернету: Американський культурний центр та Сирійська інженерна асоціація, розташовані в Дамаску. Коли Башар Аль-Асад став президентом Сирії, доступ до Інтернету був суттєво розширений. До цього багато сирійців отримували доступ в Інтернет через телефонні лінії Лівану та Йорданії. У Саудівській Аравії в цей час також було поширено практику доступу до Інтернету через телефонні лінії Бахрейну. Однак згодом в арабських країнах доступ до Інтернету почали надавати місцеві Інтернет-провайдери, що сприяло швидкому зростанню кількості Інтернет-користувачів у спільній частці населення. Одним із парадоксів розвитку нових медіа, пов'язаних із поширенням мережі Інтернет, було те, що вони серйозним чином вплинули на активізацію протестних дій, зокрема молоді, при цьому в Єгипті розширення доступу до нових медіа стало результатом зусиль уряду Мубарака. Так, починаючи з кінця 1990-х рр., єгипетський уряд ініціював проекти щодо безкоштовного доступу та розширення центрів громадського доступу до мережі Інтернет. В результаті влітку 2010 року через соціальну мережу Facebook свої дії координували понад 90 тисяч протестувальників у Єгипті, а загальна аудиторія цієї соціальної мережі, мобілізована активістами, становила понад 2 млн. осіб лише в самому Єгипті (Михайлов А.).

Той факт, що більшість арабських революціонерів освоїли та успішно використовували два покоління Інтернет-технологій, зовсім не означає, що ці технології сприяли поширенню серед них демократичних цінностей. Нові медіа дозволили багаторазово посилити ефект причетності чи співчуття тієї чи іншої події, наприклад, щодо акту самоспалення туніського вуличного торговця Мохаммеда Буазізі 17 грудня 2010 року, який став першим тригером не тільки для туніської революції, але й для повстання в сусідньому Єгипті, де подібним тригером стало розміщення в мережі інформації про вбивство відомого блогера та борця з корупцією у правоохоронних органах Халеда Саїда. Більше того, нові медіа сприяли розростанню ефекту революційного доміно у всьому арабському світі.

Нові медіа, зокрема, Facebook апелювали політичні події до особистого досвіду, який доводилось переживати. Інформація про Халеда Саїда або Мухаммеда Буазізі, розміщена через мобільні телефони на сторінці в Facebook, швидко ретранслявали мільйони користува-

чів, нівелюючи і знижуючи достовірність інформації, яку подавала офіційна влада. Коли політична подія завдяки новим медіа відчувалася на особистому рівні, багаторазово підвищувався рівень залученості – як на емоційному, так і на фізичному рівні, зростав рівень традиційної та електронної політичної участі.

Нові медіа стали альтернативою традиційним засобам масової інформації. Використання цього інструменту дозволило сфокусувати увагу світової спільноти, зокрема, глобальних медіа, до подій «Арабської весни». Слід зазначити, що революційні активісти використовували нові медіа, щоб ініціювати та організувати широкий спектр дій у рамках громадянської непокори, що включає створення наметових містечок на центральних площах, проведення сидячих демонстрацій, масових мітингів та акцій пішої ходи. Платформи соціальних мереж були використані у реалізації колективної діяльності, сприяли формуванню почуття спільності та колективної ідентичності серед незадоволених груп молоді, розширюючи локалізовані політичні простори, встановлюючи зв'язки з іншими групами активістів, надаючи суспільний резонанс своїм особистим чи груповим образам та отримуючи підтримку з боку регіональних, і глобальних медіа-спільнот. Так, анонімний єгипетський активіст опублікував 25 січня 2011 року у Facebook інформаційне повідомлення про проведення «Дня гніву» в Єгипті, що фактично стало початком єгипетської революції. Арабська молодь стала використовувати Facebook для організації та планування протестів, Twitter для їх координації, а YouTube, щоб продемонструвати світові подієвий відеоряд, у тому числі в режимі прямої трансляції (Paul I., Zlutnick D., 2012).

289

«Арабська весна» сприяла популяризації уявлень про вклад нових медіа в протестну активність, проте систематичні дослідження такого вкладу практично не проводилися. Безумовно, успішне застосування протестуючими технологій нових медіа в арабських країнах призводило до зародження громадського протесту. Проте, надалі процеси самоорганізації дозволяли протестувальникам обходитися без використання нових медіа, особливо коли Facebook та Twitter стали контролюватись силами безпеки. Соціальні структури, що сформувалися на різних платформах нових медіа, зберігали свою стійкість і в умовах відключення мережі Інтернет.

Використання технологій нових медіа дозволяло оперативнo мобілізувати індивідів у великі соціальні мережі та здійснити політичні

дії з великою швидкістю, у немислимому до цього – національному чи навіть регіональному масштабі. Нові медіа стали інструментом, який дозволив громадським рухам досягти своєї мети.

Разом з тим, арабські революції відбувалися багато в чому за рахунок традиційних форм політичної організації, загострення існуючих у суспільстві протиріч та проблем задовго до появи нових медіа, які лише надали цьому процесу більшої швидкості та ширшого охоплення учасників. Так, у Єгипті лише за перше десятиліття XXI століття відбулося близько 3000 протестів робітників без значного застосування нових медіа.

290 — Для того, щоб дослідити роль, яку нові медіа відіграли під час «Арабської весни», Філіп Говард у рамках проекту з інформаційних технологій та політичного ісламу в 2011 р. сформував базу даних з Twitter за допомогою служби архівації TwapperKeeper, в рамках якого проаналізував потік твітів по 5 країнах – Алжиру, Єгипту, Тунісу, Марокко та Ємену. Зокрема було проаналізовано близько 3,1 млн. твітів 2011-2012 років (Howard P., Duffy A., 2011). Здійснений аналіз дозволив досить точно реконструювати роль Twitter під час революції у Тунісі. Так, роль блогів у Тунісі полягала у тому, що туніська блогосфера виступала простором для відкритого політичного діалогу щодо проблем корупції та можливості політичних змін. Аналіз ролі Twitter у Єгипті на основі 2 мільйонів твітів дозволив зробити висновок, що Twitter став інструментом ретрансляції успішного досвіду протестної мобілізації населення між країнами регіону. Вивчення масиву даних із Facebook дозволив виокремити роль цієї соціальної мережі в Єгипті, яка полягала у здійсненні функцій центрального вузла у мережі політичного невдоволення. YouTube в ході протестної активності в різних арабських країнах дозволив громадянським журналістам за допомогою камер мобільних телефонів транслювати історії про те, що традиційні засоби масової інформації не змогли або не захотіли показати через тиск держави. Таким чином, нові медіа стали форумом для формування політичних дискусій, участь у яких була безпечною, швидкою та здійснювалася на віддаленій відстані, створюючи публічний онлайн-простір з революційним контекстом і тим самим відкриваючи шлях для роботи по-революційному налаштованих активістів.

Варто зауважити, що дослідження К. МакГерті та інших науковців доводять вплив революційних подій «Арабської весни» на процеси

самоідентифікації «про те, що нові медіа сприяли формуванню нових соціальних ідентичностей (McGarty С., Thomas Е., 2014). Простеживши поширення між користувачами YouTube відео самоспалення Буазізі в Тунісі, вони продемонстрували як відбувається процес самоідентифікації користувачів мережі щодо даного мережного контенту, а також ширше щодо діяльності органів державної влади. При цьому швидкість формування нових ідентичностей значно перевищила аналогічний показник у рамках традиційних медіа.

У свою чергу, аналіз географії поширення хештегів, пов'язаних з революцією в Єгипті та громадянською війною в Лівії, дозволило краще зрозуміти роль нових медіа під час «Арабської весни». Зокрема, аналіз інформації про користувачів Twitter, які використовували хештег #Егурт у 2011 р., засвідчив, що він поширювався приблизно в рівних частках (по 40%) англо- та арабомовними користувачами. Наступне моніторингове дослідження охопило 7,5 млн. твітів під хештегом #Егурт, дало можливість зробити висновок про те, що початковий інтерес до цієї теми був ініційований в рамках глобальної англомовної аудиторії, а потім вже змістився на рівень регіону Близького Сходу і самого Єгипту. У міру того, як революційна активність сходила нанівець, даний хештег ставав усе більш локалізованим серед єгипетських Інтернет користувачів.

291

Даючи оцінку географії 5,3 млн. твітів, що містять хештег #Libya, можна стверджувати, що лише 20% з них були написані арабською мовою, а понад 70% – англійською. Введені в 2011 р. режимом М. Каддафі тимчасові обмеження на доступ до Інтернету знизили кількість твітів арабською мовою, але їхня кількість швидко відновилася після повалення режиму. Твіти арабською мовою під хештегом #Libya склалися в основному з твітів, автори яких знаходилися поза межами Лівії, включаючи лівійських мігрантів у західних країнах, на відміну від ситуації з твітами арабською мовою під хештегом #Єгипт, які поширювалися в основному самими єгиптянами (Bruns А., Highfield Т., Burgess J., 2013).

Незважаючи на очевидне залучення нових медіа до протестної діяльності в ході «Арабської весни», без достатньої кількості емпіричних досліджень їх роль і значення можуть недооцінюватися. При цьому існує низка проблем у царині дослідження ролі та значення нових медіа в ході протестної активності, пов'язаних зі значною швидкістю поширення інформації та розвитком Інтернет-техноло-

гій, точністю вимірювань інформаційних обмінів у реальному масштабі часу, співвідношенням між офлайн та онлайн-подіями, зміною характеристик та функціональності платформ нових медіа, можливістю архівації та структурування масивів даних, що циркулюють за різними платформами нових медіа. Вирішення цих проблем можливе на шляху вдосконалення інструментів збирання та аналізу сукупного масиву даних, що передається користувачами з використанням нових медіа. Незважаючи на те, що цю інформацію часто можна знайти за короткі періоди часу за багатьма платформами, у тому числі за допомогою потокового інтерфейсу та іншого програмного забезпечення, це не дає можливості відстеження всього масиву та всіх типів даних.

292

Низка інформаційних інструментів і додатків частково вирішують проблеми вивчення ролі та значення нових медіа в ході протестної активності: Tweekdeck і Topsy підтримували інформаційний пошук по блогах, Twitter та різних соціальних мереж, TwapperKeeper дозволяє відстежувати статистику хештегів у Twitter, HootSuite сервіс статистики Google Analytics та графіки твітів, TwitterTimes здійснює фільтрацію шуму, Trendistic відстежує ретвіти популярних повідомлень різними користувачами, Tlists підтримує пошук та створення списків популярних тем, MapMash.in підтримує моніторинг ключових слів та словосполучень, які використовують користувачі в твітах та TwtPoll дозволяють швидко створювати опитування та систематизувати звітну інформацію, у тому числі на основі Twitter.

Важливим аналітичним завданням є зіставлення різних платформ нових медіа, з погляду їхньої ролі та значення в ході здійснення протестних акцій. Це ускладнює процедуру збору цифрових даних, вимагаючи запровадження відповідних показників значущості та популярності кожної платформи в залежності від етапу розвитку протестних акцій та інших факторів, включаючи соціокультурну специфіку тієї чи іншої країни. Більше того, багато програм для обміну текстовими повідомленнями, включаючи WhatsApp, Telegram, Viber та інші працюють із застосуванням технологій шифрування, створюючи можливість користувачам спілкуватися безпосередньо особисто або у невеликих групах, не розміщуючи дані повідомлення в публічному інформаційному середовищі. Зміст і пов'язані з ними метадані, як правило, недоступні для публічного доступу, що робить їх аналіз практично неможливим. Найчастіше, дослідникам дово-

диться покладатися на зміст загальнодоступних платформ, таких як YouTube, Facebook, Twitter, Instagram, Ask.fm та інші. Зазначені сайти нових медіа дозволяють збирати великі обсяги даних, незважаючи на відмінності у доступі до їхнього контенту. Наприклад, Twitter дозволяє отримати доступ до змісту твітів та їх метаданих через їх API. Реєстрація розробників і ключі автентифікації легко доступні і дозволяють дослідникам збирати дані через потокове, так і через пошукове API. Зміст твіттів, географічне положення відправника, його передплатники та інша інформація може бути зібрана або в режимі реального часу та потокової передачі інформації, або на основі аналізу певного часового інтервалу. Так, додаток Twitter API надається самим Twitter для використання у зовнішніх програмних продуктах, включаючи можливість отримання своїх та чужих стрічок твіттів, додавання нових твіттів, видалення та оновлення старих записів, отримання відповідних за вказаними параметрами твіттів, списків читачів та їх друзів. Платформи таких нових медіа як Facebook, YouTube та Instagram менш корисні та не забезпечують таких же гнучких можливостей. Більшість їхнього вмісту може бути зібрана вручну.

293

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок, варто зазначити, що під час розгортання «Арабської весни» нові медіа виступили одним із ключових інструментів публічної політики та факторів соціально-політичної трансформації публічного простору у низці арабських держав. Найбільш переконливою ознакою Арабської весни стала значна активізація такої соціальної групи як арабська молодь, яка включилася до процесів публічної політики як онлайн – у мережі Інтернет, і офлайн – на вулицях і площах. «Арабська весна» стала найзначнішою історичною зміною в арабському світі, багато в чому завдяки появі глобально зорієнтованого арабського покоління, яке використовує свої акаунти в нових медіа для вибудовування горизонтальної транснаціональної комунікації зі значимих для них соціально-політичних питань.

Незважаючи на те, що нові медіа не зробили арабську молодь більш схильною до демократії у довгостроковому вимірі, своєю появою вони допомогли молодим активістам і революціонерам звільнитися від контрольованих державою засобів масової інформації. Доступність нових медіа дозволила діджератам, радикалам-революціонерам та їхнім численним прихильникам дуже ефективно координувати дії учасників протестів, а також ділитися своїм досві-

дом, успіхами та проблемами зі своїми «колегами» з інших арабських країн, минаючи національні кордони. Внаслідок події «Арабської весни», що розгорталися в досить обмеженому часовому інтервалі в тій чи іншій країні, призвели до суттєвої трансформації чинних політичних режимів Тунісу, Єгипту, Лівії, Ємену та інших країн, при цьому найбільш досягли успіху в цій справі ті протестні рухи, які зуміли скористатися потенціалом нових медіа у межах Інтернет-простору публічної політики.

294 — Підбиваючи підсумки «Арабської весни», можна відзначити, що багато учасників тих подій розчарувалися в «арабській революції» і залишили політику. Незважаючи на кількісне зростання організації громадянського суспільства, кількість молодих людей, які дійсно активні в цих організаціях, залишається обмеженою. Молоде покоління не змогло донести сутність своїх проблем та бажань до політичних еліт країни. Революції не вирішили, а сколихнули нову напруженість та розбіжності всередині молодіжних рухів між світськими та релігійними верствами, між радикалами та консерваторами, між різними інтересами міських та сільських молодих людей. Зауважимо, що одним з основних наслідків «Арабської весни» є посилення ісламського радикалізму в регіоні. Загалом, результатом протестних рухів на Близькому Сході стало певне ослаблення державності, децентралізація, суттєве зниження рівня життя людей, безробіття, маргіналізація населення, а також загострення конфесійних та етнічних конфліктів, падіння економічних показників, що й сьогодні негативно відображається на інвестиційному кліматі регіону. Відчутні негативні наслідки «Арабської весни» відчуває і Європейський регіон, а саме зростання міграції, підвищення цін на енергоресурси, загроза поширення тероризму та ісламського фундаменталізму.

Разом з тим, варто підкреслити, що інструменти соціальних медіа відіграли важливу роль в революційних подіях «Арабської весни». Безсумнівним є той факт, що нові медіа-технології мають великий потенціал у просуванні демократії через вільні, незалежні та відкриті політичні дебати та обмін інформацією. Більше того, інформаційно-комунікаційні технології можуть сприяти змінам шляхом організації протестів та політичної активності. Саме у зв'язку з швидким поширенням Інтернету в Єгипті, Тунісі, Лівії, Бахреїні та інших країнах регіону, відбувся процес трансформації еліт. Адже населення арабського світу долучилося до інформаційно-комунікаційних

технологій, отримало можливість користуватися мобільними теле-системами, різноманітними гаджетами, підключеними до Інтернету. Ще напередодні «Арабської весни» ідеологічна основа протесту готувалася, бо до поступової зміни свідомості населення підштовхували соціальні мережі. Цьому сприяли безкоштовні пошукові системи Google та сервіс для розміщення відео в YouTube. Люди мали можливість отримувати інформацію з сайтів, де були виставлені не тільки аматорські зйомки протестів з вулиць, але й зроблено чимало професійних відеороликів, які посилювали активність демонстрантів.

Отже, цифрові технології, соціальні мережі та Інтернет відіграли провідну роль комунікаційної платформи у мобілізації розпорошених спільнот та сприяли посиленню процесу об'єднання в умовах протестів. Вони надали нові комунікаційні можливості різним колам арабського суспільства – від активної молоді, опозиційних арабських ЗМІ до радикалів ісламістів. Мобільні пристрої, Twitter і Facebook стали каталізаторами повстань у Тунісі та Єгипті, а значна кількість чатів, блогів, електронних версій друкованих видань стали основою для висловлення незалежної точки зору щодо політичної ситуації у регіоні Магрибу та окремих державах Близького Сходу.

295

Джерела та література:

1. Зінько, С.Ю. 2009. Країни Близького Сходу в сучасних міжнародних інформаційних відносинах. Львів: Ліга-Прес. 364 с.
2. Михайлов А. і-Революция. Сіэтл, Єгипет, Філіппіни, Білоруссія, далее везде. // http://www.medved-magazine.ru/articles/article_464.html
3. Чмеленко Ю. 2013. К вопросу о запрете вещания «Аль-Джазиры» в Ираке. <http://vpoanalytics.com/2013/05/15/k-voprosu-o-zaprete-veshhaniya-al-dzhaziry-vi-rake/>
4. Bruns A., Highfield T., Burgess J. 2013. The Arab Spring and social media audiences: English and Arabic twitter users and their networks. American Behavioral Scientist, № 57(7). PP. 871-898.
5. Howard P., Duffy A., Freelon D., Hussain M., Mari W ., Mazaid M. 2011. Opening Closed Regimes What Was the Role of Social Media During the Arab Spring? [https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/Role%20of%20Social%20Media%20Dur ing%20the%20Arab%20Spring.pdf](https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/Role%20of%20Social%20Media%20During%20the%20Arab%20Spring.pdf)

6. McGarty C., Thomas E., Lala G., Smith L., Bliuc A. 2014. New technologies, new identities, and the growth of mass opposition in the Arab spring. *Political Psychology*. № 35(6). PP. 1-16.

7. Moustafa H. 2014. Social Networks in Syria: between Mediation and Mobilisation. *Open Democracy*. 05 November. <https://www.Opendemocracy.net/arab-awakening/hamzeh-moustafa/social-networks-in-syriabetween-mediation-and-mobilisation>

8. Our Story is Telling. <https://network.aljazeera.net/about-us/timeline>

9. Paul I., Zlutnick D. 2012. Networking Rebellion: Digital Policing and Revolt in the Arab Uprising. *The Abolitionist*. № 18: Surveillance URL: <https://abolitionistpaper.wordpress.com/2012/08/29/networking-rebellion-digitalpolicing-and-revolt-in-the-arab-uprisings/>

10. Percentage of Individuals using the Internet. International Telecommunication Union. <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

296

— 11. Postill J. 2016. Freedom Technologists and the Future of Global Justice. *State of Power*. <https://www.tni.org/files/publication-downloads/state-of-power-2016-chapter8.pdf>

References:

1. Zinko, S.Iu. 2009. Krainy Blyzkoho Skhodu v suchasnykh mizhnarodnykh informatsiynykh vidnosynakh. Lviv: Liha-Pres. 364 s.

2. Mykhailov A. i-Revoliutsiia. Syetl, Ehypet, Fylyppyny, Belorussiya, dalee vezde. // http://www.medved-magazine.ru/articles/article_464.html

3. Chmelenko Yu. K voprosu o zaprete veshchaniya «Al-Dzhazyry» v Yrake. <http://vpoanalytics.com/2013/05/15/k-voprosu-o-zaprete-veshchaniya-al-dzha-ziry-virake/>

4. Bruns A., Highfield T., Burgess J. 2013. The Arab Spring and social media audiences: English and Arabic twitter users and their networks. *American Behavioral Scientist*, № 57(7). PP. 871-898.

5. Howard P., Duffy A., Freelon D., Hussain M., Mari W ., Mazaid M. 2011. Opening Closed Regimes What Was the Role of Social Media During the Arab Spring? [https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/Role%20of%20Social%20Media%20Dur ing%20the%20Arab%20Spring.pdf](https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/Role%20of%20Social%20Media%20During%20the%20Arab%20Spring.pdf)

6. McGarty C., Thomas E., Lala G., Smith L., Bliuc A. 2014. New technologies, new identities, and the growth of mass opposition in the Arab spring. *Political Psychology*. № 35(6). PP. 1-16.

7. Moustafa H. 2014. Social Networks in Syria: between Mediation and Mobilisation. *Open Democracy*. 05 November. <https://www.OPendemocracy.net/arab-awakening/hamzeh-moustafa/social-networks-in-syriabetween-mediation-and-mobilisation>

8. Our Story is Telling. <https://network.aljazeera.net/about-us/timeline>

9. Paul I., Zlutnick D. 2012. Networking Rebellion: Digital Policing and Revolt in the Arab Uprising. *The Abolitionist*. № 18: Surveillance URL: <https://abolitionistpaper.wordpress.com/2012/08/29/networking-rebellion-digitalpolicing-and-revolt-in-the-arab-uprisings/>

10. Percentage of Individuals using the Internet. International Telecommunication Union. <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

11. Postill J. 2016. Freedom Technologists and the Future of Global Justice. *State of Power*. <https://www.tni.org/files/publication-downloads/state-of-power-2016-chapter8.pdf>